

Т.М. Ігнацюк (БДТУ, Брэст)

ПАФАС ЯК СКЛАДНІК МАЎЛЕННЯ

1. Пафас як складнік беларускага маўлення на сённяшні дзень у беларускай лінгвістыцы не даследаваны. Між тым некаторыя традыцыйныя з’явы становяцца зразумелымі, калі разглядаюцца з пункту гледжання дзейснай энергетыкі маўлення, у якой вырашальную ролю адыгрывае пафас.

1.1. Тэрмін *пафас* (ад ст.-грэч. *pathos*) вядомы яшчэ з часоў антычнасці. Аднак нельга сказаць, што на сённяшні дзень ён мае выразную дэфініцыю. Гэтае паняцце ставіцца ў адзін рад са словамі *натхненне*, *узбуджэнне*, *узнёсласць*, *пакуты* і да т.п. Пафасам у літаратуразнаўстве называецца “ідэйна-эмацыянальная накіраванасць літаратурнага твора, якая вызначае спецыфіку мастацкага зместу ў сукупнасці ўсіх яго кампанентаў” [7, с. 264]. Пафас разумеецца як пачуццё, запал, якія ўклаў у свой твор аўтар і якімі ён хацеў бы натхніць чытача.

У антычнай эстэтыцы пафас азначаў пэўнае натхненне, пераважна трагічнага тыпу, звязанае з пакутай стану асобы. Так, Арыстоцель у “Паэтыцы” адносіць пафас да ліку неабходных элементаў трагедыі і

ктарызуе яго як “дзеянне, якое прыносіць гібель або боль”. У тафізіцы” ён разумее пафас як магчымасць пераходу ад аднаго стану другога – больш узвышанага, а ў “Рыторыцы” вызначае пафас як “тое, уплывам чаго людзі змяняюць свае рашэнні, бываюць задаволеныя ці даволеныя” [1, с. 11]. Пафасу як актыўнаму дынамічнаму жыццю ў антычнай эстэтыцы супрацьпастаўляецца этас – пасіўная чалавека. Арыстоцель, кажучы пра розныя ўласцівасці стылю, азначае *пафас*, *этас* і *логас*: “Стыль будзе валодаць належнымі якасцямі, калі ён поўны пачуццёў (пафас), калі ён выяўляе характар (этас) і ён адпавядае сапраўднаму становішчу рэчаў (логас)” [2, с. 21].

У эстэтыцы новага часу катэгорыя пафасу была распрацавана перш за ўсё Фрыдрыхам Шылерам у цеснай сувязі з паняццем узнёслага і эпопам свабоды. Паводле Шылера, пафасу неабходна апазіцыйнае значэнне не толькі глыбокіх і моцных пакут, але пазбаўлення ад іх, каб у гэтым маральнага “я” чалавека з пакутамі выяўлялася ўнутраная свабода чалавечага духу. Пафас новага часу – гэта ўзвышаная свабода, якая ўзнікае ў выніку перамогі яго над перажываннямі і пакутамі.

Паводле Гегеля, пафас – гэта ўсеабдымная “субстанцыяльная” сіла, якая становіцца ўнутранай спружынай дзейнасці чалавецтва, якая перамае сабой усе чалавечыя адчуванні і ўчынкі. У такім значэнні пафас складае “сапраўдны цэнтр, сапраўднае царства мастацтва” [4, с. 236].

У рускім літаратуразнаўстве вялікае распаўсюджванне мела тэорыя пафасу, распрацаваная Вісарыёнам Бялінскім. Ён лічыў, што “крыніца чытай дзейнасці асобы ёсць яедух” [3, с. 313]. Пафас ёсць запал, які ініцыюе ідэю; ён чыста духоўны, маральны. Праўдзівае перажыванне рэчаіснасці не абыходзіцца без пафасу. Праўдзівы пафас перамае і пакуты і крытэрыем вартасці мастацкага твора.

2. Ідэя супрацьпастаўлення пафасу і этасу здольна стаць, на нашу думку, пачатковым пунктам іх даследавання ў маўленні. Пафас кантрастуе з этасам, успрымаецца на яго фоне. Кантраст этасу і пафасу – гэта антытэза ідэалагічнага і незвычайнага, рэальнага і ўстаноўленага (намінальнага), свабоды і закона.

2.1. Найбольш яркая этычна-пафасная антытэза праяўляецца ў мастацтве і літаратуры. Публіцыстыку немагчыма ўявіць без лабуджальнага пафасу. У газетных тэкстах прысутнічае імкненне абудзіць інтарэс і цікавасць чытача, стварыць шырокі рэзананс якой-небудзь падзеі. Пафаснае ідэалагізацыя жыцця, ствараецца ідэалагізаваная ўзнёслая тэорыя. Наўрад ці звычайны селянін на пытанне, што ён рабіў у полі з ранку да вечара, скажа: – *Ад зоркі да зоркі знаходзіўся на прыроднім краі барацьбы з вольгай*. Аднак за яго так скажуць ідэолагі, якія ствараюць “агнявую”

лексіку і фразеологію для падтрымання ў народа рэвалюцыйнага баявога духу.

Не проста збор уражаю, але бітва за ураджай; не проста жыць мірна, але змагацца за мір. Пафас спрыяе развіццю ўзнёслай энергетычна насычанай лексікі і фразеалогіі. Пафас не абыходзіцца без такой фігуры маўлення, як перыфраза: не *універсітэт*, а *альма матар*, *храм навукі*; не *вярблюд*, а *карабель пустыні*, не *нафта*, а *чорнае золата* і г.д. Гэты “вечны бой” ваяўнічага пафасу кантрастуе са звычайным адчуваннем звычайнага чалавека, якое выражаецца ў народным выслоўі “*абы ціха, абы вайны не было*”.

Адзначым, што тэхналогія ўтварэння пафасных адзінак маўлення нагадвае біржавыя спекуляцыі: спекуляцыя на павышэнне (*не дом, а палац*) і спекуляцыя на паніжэнне (*віно – слёзы Мічурына*). Акцыі каго-чаго-небудзь “падаюць” ці “падымаюцца” ў залежнасці ад наймення.

2.2. Акрамя публіцыстыкі, пафас прысутнічае ў мастацкіх творах, прысвечаных так званым “пераломным” момантам гісторыі, напрыклад, рэвалюцыйным падзеям, сацыялістычнаму будаўніцтву – калектывізацыі і індустрыялізацыі. Менавіта такія з’яўляюцца творы, што ўваходзяць у “Палескую хроніку” Івана Мележа. У ідэалагізацыі жыцця рэвалюцыйны пралетарскі пафас кантрастуе з патрыярхальным вясковым этасам.

Аснову пафасу складае супярэчнасць, якая вынікае з ідэалагічнага пазіцыяніравання: *мы – яны, наша – не наша, пралетарскае – буржуазнае* і г.д.: *Варожыя сілы ўсіх масцей, – загаварыў ён (Башлыкоў) выразна, дужа, – дзейнічаюць шырокім фронтам. Яны дзейнічаюць у міжнародным масштале і на ўнутраным фронце. Яны не грэбуюць нічым, каб падарваць нас. Яны шкодзяць нам і ў вялікіх, дзяржаўных справах, і ў малых. У любым сяле, у любым калгасе...*

Класавы вораг дзейнічае. І мы таксама, – голас Башлыкова ўсё цвярдзеў, – будзем дзейнічаць! Мы будзем бязлітасна біць па ворагу і яго пасабніках! Дзе б яны не вылезлі! [6, с. 61].

Хлопец быў наш. – як бы білі Апейку словы шкадавання. – Мы верылі яму. Спадзяваліся на яго як на камсамольца, таварышча!.. Ён не можа быць не нашым. Усё, што ў ім ёсць добрае, усё гэта наша. Ад савецкай улады... [5, с. 337]. Займеннік *мы* набывае пафаснае гучанне, увасабляе ідэю маналітнага адзінства. Узровень пафасу падымаецца ў сувязі з ідэалагічным напружаннем маўлення.

Дынамічныя пафасныя стэрэатыпы ўласцівыя агентыўным імёнам. Іх пафасны патэнцыял праяўляецца як прадпісанне да актыўнай дзейнасці, натхняе на здзяйсненні і адпаведнае захаванне: *Бацька ўжо багата гадоў ляжаў недзе ў салдацкай магіле, і маці – нібы жартам, нібы сур’ёзна казала пра малога: “мужчынка мой”, “хадзяін наш”! [5, с. 12].*

У наступным фрагменце этычная назва чалавек супрацьпастаўляецца тыўным (інстытуцыянальным) імёнам:

– *Мама, ты нічога не разумееш, – перабіў яе Лёва. Ён так гаварыў, адчувалася – яму вельмі няёмка за яе перад сакратаром райкома ты, які ўсё чуе. Лёва – камсамалец, член бюро самоўскай ячэйкі школы.*

– *Ты – разумееш! Ты рана стаў разумны, Лёва! Такі разумны што матку вучыш! – Цыля не так абурэецца, як высмейвае сына. Цыліва наступае: – Чалавек павінен спаць? Павінен есці? Няхай ён і вешавік ... Большавікі павінны есці ці не? [6, с. 59].*

Такім чынам, пафас выступае неабходным складнікам маўлення, здзяйсняецца не “па прыродзе”, а па “ўстанаўленні”. Пафас сутнічае не ў жывой, а ў штучна сканструяванай (інстытуцыянальнай) абнасьці. Ён уваходзіць у супярэчнасць з этычнымі рэаліямі жыцця, яецца іх адмаўленнем. У гэтым сэнсе пафас азначае прагрэс, які ўдзяе сувязь з культурнай спадчынай продкаў. З поўным правам пафас на назваць нацыянальным кампанентам беларускай мовы.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Аристотель. Поэтика / Аристотель. – М., 1957. – 183 с.
2. Аристотель. Метафизика / Аристотель. – М. : Эксмо, 2006. – 608 с.
3. Белинский, В. Г. Полное собрание сочинений : в 8 т. / В. Г. Белинский. – М. : СССР, 1955. – 8 т.
4. Гегель. Сочинения. Лекции по эстетике / Гегель ; пер. Б. Г. Столлнера, Попов. – М., 1938.
5. Мележ, І. Подых навалыніцы / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 477 с.
6. Мележ, І. Завеі, снежань / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 239 с.
7. Тимофеев, Л. И. Словарь литературоведческих терминов / Л. И. Тимофеев, Тураев. – М. : Просвещение, 1974. – 509 с.